

Պայքար անպատժելիության դեմ

*Քաղվածք 14-րդ Ընդհանուր զեկույցից,
Տպագրված 2004թ*

25. ԽԿԿ-ի *գոյության իմաստը՝* խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի «կանխարգելումն է». նրա հայացքն ուղղված է ավելի շուտ դեպի ապագան, քան անցյալը: Սակայն տեղի ունեցած վատ վերաբերմունքի դեպքում գործադրված ջանքերի արդյունավետության գնահատումը հանդիսանում է Կոմիտեի կանխարգելիչ լիազորությունների անբաժանելի մասը՝ հաշվի առնելով նման ջանքերի ազդեցությունն ապագա վարքագծի վրա:

Խոշտանգումների և այլ տեսակի դաժան վերաբերմունքի արգելքի նկատմամբ հավատն ամեն անգամ խարխվում է, երբ նման իրավախախտումների համար պատասխանատու պաշտոնատար անձինք իրենց գործողությունների համար չեն ենթարկվում պատասխանատվության: Եթե նշված վատ վերաբերմունքի մասին տեղեկությունների ի հայտ գալուց հետո չի հետևում արագ և արդյունավետ պատասխան, ապա նրանք, ովքեր հակված են վատ վերաբերվել ազատագրված անձանց, շատ լավ հիմքեր ունենալով արագ կսկսեն հավատալ, որ իրենք կարող են դա անել անպատիժ կերպով: Բոլոր ջանքերը խթանելու համար մարդու իրավունքների պաշտպանության սկզբունքները կադրերի համալրման խիստ քաղաքականության և մասնագիտական ուսուցման միջոցով՝ զուր կանցնեն: Չձեռնարկելով արդյունավետ քայլեր՝ հարցին առնչվող անձինք՝ գործընկերները, ավագ պաշտոնատար անձինք, քննչական մարմինները, վերջին հաշվով իրենց ներդրումն են ունենում այն արժեքների քայքայման մեջ, որոնք էլ հենց կազմում են ժողովրդավարական հասարակության հիմքերի հիմքը:

Եվ հակառակը՝ երբ այն պաշտոնատար անձինք, ովքեր հրամայել են, արտոնել, թույլատրել կամ կատարել խոշտանգումներ և դաժան վերաբերմունք դրսևորել, ենթարկվում են պատասխանատվության իրենց գործողությունների կամ անգործության համար, ապա դրանով իսկ հստակ հասկացնել են տալիս, որ այդպիսի վարքագիծ չեն հանդուրժելու: Բացի նշանակալի կանխարգելող արդյունքից այդ ուղերձը կհամոզի հանրությանը, որ ոչ ոք օրենքից վեր չի կանգնած, անգամ նրանք, ովքեր պատասխանատու են այն պահպանելու համար: Այն բանի գիտակցումը, որ դաժան

վերաբերմունքի համար պատասխանատու անձինք ենթարկվել են պատասխանատվության, շահեկան ազդեցություն կունենա նաև տուժածների վրա:

26. Անպատժելիության դեմ պայքարը պետք է սկսվի տանը, այսինքն՝ համապատասխան ծառայության ներսում (ոստիկանությունում, բանտային ծառայությունում, զինվորական կառույցներում և այլն): Շատ հաճախ հավաքական ոգին բերում է իրար թիկունքի կանգնելու ցանկությանը, երբ տեղ են գտնում պնդումներ դաժան վերաբերմունքի մասին, որը հասնում է մինչև գործընկերների անօրինական գործողությունների հովանավորմանը: Անհրաժեշտ է դրական քայլեր ձեռնարկել, ուսուցանելու և անձնական օրինակի օգնությամբ **առաջ բերելու համար** մասնագիտական վարքագծի **այնպիսի մշակույթ**, որտեղ ոչ մասնագիտական և մասնագիտական աճի համար ոչ անվտանգ կհամարվի այնպիսի աշխատանքն ու միախմբումն այն գործընկերների հետ, ովքեր դիմում են դաժան վերաբերմունքի և որտեղ ճիշտ կհամարվի և մասնագիտական պարզատրման կարժանանան նրանք, ովքեր ձեռնպահ կմնան նման քայլերից:

Պետք է ստեղծվի այնպիսի մթնոլորտ, որտեղ ճիշտ կհամարվի զեկուցել գործընկերների կողմից դրսևորած վատ վերաբերմունքի մասին. պետք է լինի հստակ գիտակցումն այն բանի, որ վատ վերաբերմունքի համար մեղքը տարածվում է բացի դրա փաստացի կատարողներից ցանկացած մեկի վրա, ով գիտի կամ պետք է իմանա տեղ գտնող վատ վերաբերմունքի մասին և չի փորձում կանխել այն կամ զեկուցել այդ մասին: Դա ենթադրում է վերադասին հաշվետվության հստակ մեխանիզմի, ինչպես նաև խախտումների մասին ահազանգի պաշտպանական միջոցների առկայություն:

27. ԽԿԿ-ի այցելած շատ պետություններում պաշտոնական պարտականությունների իրականացման ժամանակ խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի կիրառումը, ցուցմունքներ տալու հարկադրանքը, իշխանության չարաշահումը և այլն, քրեական իրավախախտումներ են հանդիսանում, ինչը հետապնդվում է *ի պաշտոնե*: ԽԿԿ-ն ողջունում է նման իրավական դրույթների առկայությունը:

Այնուամենայնիվ, ԽԿԿ-ն գտնում է, որ որոշ երկրներում դատախազական մարմինները տնօրինում են զգալի հայեցողական լիազորություններ նախաքննություն սկսելու այն դեպքում, երբ երևան է գալիս ազատագրկված անձանց նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի մասին տեղեկատվություն: Կոմիտեի կարծիքով, անգամ պաշտոնական բողոքի բացակայության դեպքում նման մարմինները պետք է ունենան **իրավական պարտավորություն քննություն իրականացնել** ամեն անգամ, երբ իրենք հավաստի տեղեկություններ են ստանում որևէ աղբյուրից այն մասին, որ կարող է տեղ գտած լինել դաժան վերաբերմունք ազատագրկված անձանց նկատմամբ: Այս առումով պատասխանատվության ենթարկելու իրավական շրջանակները կամրապնդվեն, եթե պետական պաշտոնատար անձինք (ոստիկանության աշխատակիցները, բանտի պետերը և այլն) պաշտոնապես պարտավորված լինեն անհապաղ տեղյակ պահել համապատասխան իշխանություններին, երբ նրանց հայտնի է դառնում դաժան վերաբերմունքի մասին ցանկացած տեղեկություն:

28. Համապատասխան իրավական շրջանակների առկայությունն ինքնին բավարար չէ երաշխավորելու համար համարժեք քայլերի ձեռնարկումը դաժան վերաբերմունքի հնարավոր դեպքերի պարագայում: Պատշաճ ուշադրություն պետք է դարձնել **համապատասխան իշխանությունների զգոնության բարձրացման** վրա՝ նրանց վրա դրված կարևոր պարտականությունների կատարման առումով:

Երբ իրավապահ մարմինների կողմից ազատությունից զրկված անձինք կանգնում են դատախազական և դատական իշխանությունների առջև, դա նրանց հնարավորություն է տալիս նշել, թե իրենց հետ վատ վարվել են, թե՛ ոչ: Բացի դրանից, անգամ այդ անձանց կողմից բողոքների բացակայության դեպքում, այդ իշխանությունները հնարավորություն կունենան ժամանակին քայլեր ձեռնարկել, եթե առկա են դաժան վերաբերմունքի այլ հատկանիշներ (օրինակ, տեսանելի վնասվածքներ, անձի ընդհանուր տեսքը կամ պահվածքը):

Սակայն այցելությունների ընթացքում ԽԿԿ-ի անդամները հաճախ հանդիպել են անձանց, ովքեր պնդել են, որ իրենք վատ վերաբերմունքի մասին բողոքել են դատախազներին և (կամ) դատավորներին, բայց իրենց գրուցակիցները քիչ ուշադրություն են դարձրել դրա վրա, անգամ երբ իրենք ցույց են տվել վնասվածքներն իրենց մարմնի տեսանելի տեղերում: Նման իրավիճակների իրական լինելն ապացուցվել է ԽԿԿ-ի դիտորդների կողմից տարբեր դեպքերում: Օրինակ՝ Կոմիտեն վերջերս քննարկում էր մի դատական գործ, որտեղ դաժան վերաբերմունքի մասին արված պնդումներից բացի առկա էին և նշումներ տվյալ անձի դեմքին, ոտքերին և մեջքին եղած կապտուկների և այտուցների մասին: Չնայած այն փաստին, որ գործում առկա տեղեկությունը կարող էր համարվել *«բավարար ապացույց՝ հերքման բացակայության դեպքում»*՝ դաժան վերաբերմունքի դրսևորման մասին, համապատասխան իշխանությունները քննություն չեն սկսել և ի վիճակի չէին ձշմարտանման բացատրություններ տալ իրենց անգործության վերաբերյալ:

Քիչ չեն նաև դեպքերը, երբ անձինք պնդում են, որ իրենք վախենում են բողոքել դաժան վերաբերմունքի մասին, քանի որ դատախազի կամ դատավորի մոտ գործի լսումների ժամանակ ներկա են գտնվում իրավապահ մարմինների նույն այն աշխատակիցները, ովքեր հարցաքննել են իրենց կամ էլ այդ անձանց պարզորոշ համոզել էին անել դա այն բանի հիման վրա, որ դա իրենց շահերից չի բխում:

Խիստ կարևոր է, որպեսզի դատախազական և դատական մարմինները վճռական քայլեր ձեռնարկեն դաժան վերաբերմունքի դրսևորման մասին ցանկացած տեղեկության ի հայտ գալու դեպքում: Նմանապես նրանք պետք է քննություն իրականացնեն այնպես, որ գործին առնչվող անձինք իրական հնարավորություն ունենան հայտարարություն անելու իրենց նկատմամբ դրսևորված վերաբերմունքի մասին:

29. **Համարժեք գնահատել դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ հայտարարությունները** հաճախ ամենևին էլ ակնհայտ խնդիր չէ: Վատ վերաբերմունքի որոշակի տեսակներ (օրինակ՝ շնչահեղձ անելը կամ էլեկտրահարող սարքի կիրառումը) բացահայտ հետքեր չեն թողնում կամ չեն թողնի, եթե դա արվի որոշակի իմացությամբ:

Նմանապես, եթե ստիպես մարդկանց ուղղակի կանգնել, ծնկի գալ կամ կռացած դիրքում մնալ մի քանի ժամ, կամ զրկել նրանց քնից, ապա դա դժվար թե հստակ տեսանելի հետքեր թողնի: Անգամ մարմնին հասցրած հարվածները կարող են թողնել միայն թեթևակի ֆիզիկական հետքեր, որոնք դժվար է նկատել և որոնք արագ անհետանում են: Հետևաբար, երբ նման տեսակի վատ վերաբերմունքի մասին պնդումներ հասնում են դատախազական կամ դատական մարմիններին, նրանք պետք է առանձնահատուկ զգուշություն ցուցաբերեն, որպեսզի ավելորդ կարևորություն չտան ֆիզիկական հետքերի բացակայությանը: Նույնը, *անգամ ավելի մեծ չափով*, վերաբերում է գերազանցապես հոգեբանական բնույթ կրող վատ վերաբերմունքի պնդումներին (սեռական ստորացում, սպառնալիք կյանքին կամ կալանավորված անձի կամ նրա ազգականների ֆիզիկական ամբողջությանը և այլն): Համարժեքորեն գնահատելու համար վատ վերաբերմունքի մասին պնդումների հավաստիությունը կարող է պահանջվել ցուցմունքներ վերցնել բոլոր համապատասխան անձանցից և տեղում ստուգումներ և (կամ) բժշկական գնումներ անցկացնել:

Ամեն անգամ, երբ քրեական հանցագործության մեջ կասկածվող անձինք դատախազական կամ դատական իշխանությունների առջև կանգնած պնդում են իրենց նկատմամբ վատ վերաբերմունքի մասին, այդ հայտարարությունները պետք է գրավոր արձանագրվեն, անհապաղ պետք է նշանակվի դատաբժշկական փորձաքննություն (ներառյալ, եթե անհրաժեշտ լինի, դատական հոգեբույժի կողմից) և պետք է ձեռնարկվեն անհրաժեշտ քայլեր՝ ապահովելու համար այդ հայտարարությունների պատշաճ քննությունը: Նման մոտեցում պետք է դրսևորվի անկախ այն բանից, թե կան արդյոք տեսանելի վնասվածքներ տվյալ անձի վրա: Անգամ եթե բացակայում է վատ վերաբերմունքի մասին հստակ հայտարարություն, դատաբժշկական փորձաքննություն պետք է նշանակվի պահանջվի յուրաքանչյուր այն դեպքում, երբ հիմքեր կան ենթադրելու, որ անձը կարող է դաժան վերաբերմունքի գոհ լինել:

30. Կարևոր է նաև, որպեսզի խոչընդոտներ չառաջանան վատ վերաբերմունքի մասին հայտարարած անձանց (ովքեր կարող էին ազատ արձակվել առանց դատախազի կամ դատավորի առջև ներկայացվելու) և բժիշկների միջև, ովքեր կարող են կազմել դատաբժշկական փորձաքննության՝ դատախազական և դատական իշխանությունների կողմից ընդունելի ակտեր: Օրինակ՝ նման բժշկի մատչելիությունը չպետք է նախապես ենթակա լինի քննչական մարմինների թույլտվությանը:

31. ԽԿԿ-ն հնարավորություն է ունեցել իր մի շարք այցելություններին նվիրված հաշվետվություններում գնահատել այն մարմինների գործունեությունը, որոնք լիազորված են պաշտոնական քննություն իրականացնել և քրեական կամ վարչական մեղադրանքներ առաջարկել այն գործերի հետ կապված, որտեղ հայտարարություններ էին արվել վատ վերաբերմունքի մասին: Դա անելիս Կոմիտեն հաշվի է առել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, ինչպես նաև միջազգային իրավական փաստաթղթերում առկա չափանիշները: Այժմ հստակ սահմանված սկզբունք է դարձել այն, որ **արդյունավետ քննությունը**, որի արդյունքում կարող է ի հայտ գան պատասխանատվության ենթարկվեն դաժան վերաբերմունքի մեջ մեղավոր պատասխանատու անձինք, գործնական տեսանկյունից էական նշանակություն ունեն խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելման համար:

Այս սկզբունքի պահպանումը ենթադրում է, որ քննության համար պատասխանատու մարմինները պետք է ունենան անհրաժեշտ բոլոր մարդկային և նյութական ռեսուրսները: Բացի դրանից, քննությունը պետք է համապատասխանի որոշակի հիմնական չափանիշների:

32. Որպեսզի հնարավոր վատ վերաբերմունքի քննությունն արդյունավետ լինի, կարևոր է, որպեսզի այն անձինք, ովքեր պատասխանատու են դրա համար լինեն անկախ այդ իրավախախտումներում ներգրավված անձանցից: Որոշ իրավական համակարգերում ոստիկանների կամ այլ պետական պաշտոնյաների կողմից դրսևորած վատ վերաբերմունքի համար տրված բոլոր բողոքները պետք է ներկայացվեն դատախազին, և հենց նա, այլ ոչ ոստիկանությունն է, որոշելու պետք է արդյոք սկսել քննություն, թե՛ ոչ: ԽԿԿ-ն ողջունում է նման մոտեցումը: Մակայն քիչ չեն այն դեպքերը, երբ քննության ամենօրյա անցկացման պատասխանատվությունը վերադարձվում է իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց: Նման դեպքում դատախազի մասնակցությունը սահմանափակվում է հարցումներ կատարելու այդ պաշտոնատար անձանց տրված հանձնարարություններով, արդյունքների ստանալու հաստատմամբ և մեղադրանք ներկայացնելու վերաբերյալ որոշում կայացնելով: Կարևոր է ապահովել, որպեսզի համապատասխան պաշտոնատար անձինք չլինեն նույն այն ծառայությունից, ինչ և այն անձինք, ում նկատմամբ իրականացվում է այդ քննությունը: Իդեալական տարբերակում նրանք, ում վստահվել է քննության իրականացումը, պետք է լիովին անկախ լինեն դրանում ներգրավված ծառայությունից: Բացի դրանից, դատախազական մարմինները պետք է սևեռուն և արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնեն պետական պաշտոնատար անձանց կողմից դրսևորած հնարավոր վատ վերաբերմունքի կապակցությամբ իրականացվող քննության նկատմամբ: Նրանց պետք է տրվեն հստակ ցուցումներ նման քննության նկատմամբ վերահսկողության իրականացման վերաբերյալ:

33. Պետական պաշտոնատար անձանց կողմից դրսևորած հնարավոր վատ վերաբերմունքի քննությունը պետք է համապատասխանի լրիվության չափանիշին: Դրա արդյունքում պետք է պարզվի՝ կոնկրետ հանգամանքներում եղել է արդյոք ուժի կամ այլ մեթոդների կիրառումը արդարացված, ինչպես նաև ի հայտ բերվեն և հարկ եղած դեպքում պատասխանատվության և ենթարկվեն համապատասխան անձինք: Դա ոչ թե արդյունքի հասնելու, այլ բոլոր միջոցների օգտագործման պարտավորություն է: Այն պահանջում է, որպեսզի բոլոր ողջամիտ քայլերն իրականացվեն՝ ապահովելու համար միջադեպի հետ կապված ապացույցների ձեռք բերումը, այդ թվում՝ տուժածների, կասկածյալների և վկաների բացահայտումն ու հարցաքննությունը (օրինակ, հերթապահ ոստիկանների, այլ ձեռքակալվածների), այն գործիքների առգրավումը, որոնք կարող էին օգտագործված լինել վատ վերաբերմունք դրսևորելու համար և դատաբժշկական ապացույցների հավաքումը: Անհրաժեշտության դեպքում պետք է կատարվի դիահերձում, որն ամբողջությամբ և հստակորեն կարձանագրի բոլոր մարմնական վնասվածքներն ու կտա կլինիկական տվյալների օբյեկտիվ վերլուծությունը, այդ թվում՝ մահվան պատճառը:

Քննությունը պետք է նաև բազմակողմանի լինի: ԽԿԿ-ն հանդիպել է դեպքերի, երբ, չնայած հնարավոր վատ վերաբերմունքի դրսևորման հետ կապված միջադեպերի և

փաստերի վերաբերյալ բազմաթիվ հայտարարությունների, քննության ծավալներն անհարկի սահմանափակվել էին, կարևոր դրվագներ և դրանց ուղեկցող՝ վատ վերաբերմունքի մասին վկայող հանգամանքներ մնացել էին առանց չպարզված:

34. Այդ համատեքստում ԽԿԿ-ն ցանկանում է հստակ հայտարարել, որ լուրջ մտավախություններ ունի բազմաթիվ երկներում նկատված այն պրակտիկայի վերաբերյալ, երբ իրավապահ մարմինների կամ բանտային համակարգի պաշտոնատար անձինք ձերբակալություններ, հարցաքննություններ իրականացնելիս կամ բանտային անկարգությունները հանդարտեցնելիս դիմակներ և սաղավարտներ են կրում: Դա ակնհայտորեն խոչընդոտում է վատ վերաբերմունքի մեղադրանք ներկայացնելու դեպքում հնարավոր կասկածյալների բացահայտմանը: Նման պրակտիկան պետք է խստորեն վերահսկվի և կիրառվի միայն բացառիկ դեպքերում, եթե այն պատշաճ կերպով հիմնավորված է: Դա կարող է շատ հազվադեպ (եթե իհարկե երբևիցե կարող է) արդարացված լինել բանտի համատեքստում:

Նույն կերպ, որոշ երկրներում տեղ գտնող՝ ոստիկանության կողմից կալանավորած անձանց աչքերը կապելու գործելաճը պետք է հստակորեն արգելվի. դա կարող է լրջորեն խանգարել քրեական գործերի հարուցմանը այն անձանց նկատմամբ, ովքեր խոշտանգումներ կամ դաժան վերաբերմունքի այլ ձևեր են կիրառում, և նման դեպքերի հետ ԽԿԿ-ն արդեն իսկ բախվել է որոշ երկրներում:

35. Որպեսզի քննությունը լինի արդյունավետ, այն պետք է իրականացվի պատշաճ կարգով և ողջամտորեն կարճ ժամկետում: ԽԿԿ-ն հայտնաբերել է դեպքեր, երբ անհրաժեշտ քննչական գործողությունները չարդարացված ձևով ձգձգվել են կամ որտեղ դատախազական և դատական մարմինների մոտ բացահայտորեն բացակայել է պահանջվող պատրաստակամությունը օգտագործել իրենց տրամադրության տակ եղած իրավական միջոցները արձագանքելու վատ վերաբերմունքը մատնանշող հայտարարություններին կամ գործին վերաբերող այլ տեղեկություններին: Համապատասխան քննություններն անորոշ ժամանակով կասեցվել են կամ դադարեցվել, իսկ վատ վերաբերմունք դրսևորելու մեջ ներգրավված իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձինք հնարավորություն են ունեցել ընդհանրապես խուսափելու քրեական պատասխանատվությունից: Այլ կերպ ասած, անհերքելի ապացույցներ ունեցող պաշտոնական դիրքի չարաշահմամբ կատարված լուրջ հանցագործության հանդեպ ունեցած արձագանքը դժվար թե կարելի լինի բնութագրել «քննություն» հստակ անվանմամբ:

36. Ի լրումն արդյունավետ քննության վերը նշված չափանիշների, պետք է քննության կամ դրա արդյունքի նկատմամբ լինի բավարար հասարակական վերահսկողություն, որպեսզի ապահովվի հաշվետվողականությունը ինչպես պրակտիկայում, այնպես էլ տեսության մեջ: Պահանջվող վերահսկողության աստիճանը տարբեր գործերում կարող է տարբեր լինել: Առանձնապես լուրջ գործերում կարող է ավելի հարմար լինել անցկացնել հասարակական քննարկում: Բոլոր դեպքերում, տուժողը (կամ որոշ դեպքերում տուժողի մերձավոր ազգականը) պետք է մասնակցի այդ ընթացակարգին այնքանով, որքանով դա անհրաժեշտ է նրա օրինական շահերի ապահովման համար:

37. **Կարգապահական վարույթները** վատ վերաբերմունքի համար լրացուցիչ փոխհատուցման ձև են և կարող են տեղ գտնել քրեական դատավարությանը զուգահեռ: Պաշտոնատար անձանց կարգապահական պատասխանատվությունը պետք է պարբերաբար քննության առնվի, անկախ այն բանից, թե խնդրո առարկա զանցանքները հանդիսանում են քրեական իրավախախտումներ, թե՛ ոչ: ԽԿԿ-ն այս առիթով խորհուրդ է տալիս պահպանել մի շարք ընթացակարգային երաշխիքներ: Օրինակ՝ ոստիկանների դեմ կարգապահական գործերը քննող հանձնաժողովներում պետք է ներառված լինի առնվազն մեկ անկախ անդամ:

38. Պետական պաշտոնատար անձանց կողմից հնարավոր կարգապահական իրավախախտումների քննությունները կարող են անցկացվել առանձին ներքին քննության ստորաբաժանման կողմից՝ համապատասխան մարմնի կազմում: Այնուամենայնիվ, ԽԿԿ-ն մեծապես խրախուսում է ստեղծել լիարժեքորեն անկախ քննության մարմին: Նման մարմինը պետք է լիազորություններ ունենա կարգադրելու կարգապահական վարույթների անցկացումը:

Անկախ քննչական մարմնի ձևական կառուցվածքից, ԽԿԿ-ն համարում է, որ դրա գործառույթները պետք է պատշաճ կերպով հրապարակվեն: Քաղաքացիների համար բողոքներն ուղղակիորեն քննության այս մարմին ներկայացնելու հնարավորությունից բացի, պետական իշխանությունները, ինչպիսին է օրինակ ոստիկանությունը, պետք է պարտավորված լինեն գրանցելու բոլոր դիմումները, որոնք կարող են բողոք պարունակել: Դրա համար պետք է ներդրվեն համապատասխան ձևի թերթիկներ, որտեղ կնշվի բողոքն ընդունելու մասին և կհավաստիացվի, որ հարցը կքննարկվի:

Եթե որոշակի դեպքում կպարզվի, որ պաշտոնատար անձանց վարքագիծը բնույթով կարող է քրեորեն պատժելի լինել, ապա քննություն իրականացնող մարմինը պետք է միշտ ուղղակիորեն և առանց ձգձգումների այդ մասին տեղեկացնի իրավասու դատախազական մարմիններին:

39. Պետք է ամենայն հոգատարությամբ ապահովել, որպեսզի այն անձանց, ովքեր հնարավոր է որ դարձել են պետական պաշտոնյաների վատ վերաբերմունքի զոհեր, չկարողանան տարհամոզել բողոք ներկայացնելու հարցում: Օրինակ, անհրաժեշտ է ի նկատի ունենալ, որ վատ վերաբերմունքի մեջ մեղադրվող պաշտոնատար անձինք կարող են բողոքողին մեղադրել գրպարտության մեջ, ինչը պոտենցիալ բացասական ազդեցություն կունենա տվյալ անձի բողոքի վրա: Մրցակցող օրինական շահերի միջև պետք է արդարացի հավասարակշռություն սահմանվի: Նույն այս համատեքստում պետք է նաև հղումներ անել որոշակի հարցերի վրա, որոնք արդեն իսկ նշվել են 28-րդ կետում:

40. **Քաղաքացիական վարույթի** ժամանակ երևան եկած՝ պետական պաշտոնատար անձանց կողմից դրսևորած վատ վերաբերմունքի ցանկացած ապացույց նույնպես արժանի է մանրակրկիտ ստուգման: Օրինակ՝ վնասի հատուցմամբ ավարտված հայցերի կամ ոստիկանության աշխատակիցների կողմից բնություն ներառող հիմնավորմամբ կատարված բարեկամական կարգավորումների դեպքում ԽԿԿ-ն խորհուրդ է տալիս անկախ քննություն անցկացնել: Նման քննությունը պետք է պարզի,

թե հարկ կա արդյոք հաշվի առնելով ոստիկանների դեմ ներկայացված մեղադրանքների բնույթն ու ծանրությունը, վերանայել քրեական և/կամ կարգապահական վարույթների հարցը:

41. Ակնհայտ ճշմարտություն է, որ անկախ նրանից, թե որքան արդյունավետ կարող է լինել քննությունը, դրանից քիչ օգուտ կլինի, եթե **վատ վերաբերմունքի համար սահմանված պատժամիջոցները** անհամաչափ լինեն: Երբ վատ վերաբերմունքի դրսևորումն ապացուցվել է, դրան պետք է հետևի համապատասխան պատիժը: Դա կունենա շատ ուժեղ համոզիչ ազդեցություն: Եվ հակառակը՝ մեղմ դատական ակտերի կայացումը կարող է ծնել միայն անպատժելիության մթնոլորտ:

Իհարկե, դատական իշխանություններն անկախ են և, հետևաբար, ազատ են ցանկացած գործի վերաբերյալ օրենքով սահմանված շրջանակներում դատավճիռ կայացնելու: Սակայն այդ շրջանակների մեջ պետք է հստակ արտահայտված լինի օրենսդիրի մտադրությունը, որ քրեական արդարադատության համակարգը պետք է վճռական դիրքորոշում ունենա խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի այլ ձևերի նկատմամբ: Նույն կերպ, կարգապահական իրավախախտման համար նշանակված պատժամիջոցները պետք է համապատասխանեն մեղքի ծանրությանը:

42. Վերջապես, ոչ մեկի մոտ որևէ կասկած չպետք է մնա այն մասին, որ **պետական իշխանությունները վճռական են** անպատժելիության դեմ պայքարում: Դա կսատարի մնացած բոլոր մակարդակներում իրականացվող գործողություններին: Անհրաժեշտության դեպքում իշխանությունները պետք է քաղաքական ամենաբարձր մակարդակով հստակ ուղերձ հղեն այն մասին, որ խոշտանգումների և դաժան վերաբերմունքի նկատմամբ պետք է լինի «զրոյական» հանդուրժողականություն: